

למאמרו של ר' זכריה פראנקל

מאמרו של ר' זכריה פראנקל נדפס לראשונה בגרמנית בשנת 1861 בכתב העת שהוא עצמו ערך.¹ חשיבותו הגדולה של המאמר היא בכך שלראשונה הוצגו באופן שיטתי השאלות הקשורות בעריכת התלמוד הבבלי.

מאמר זה נדפס שנים אחדות לאחר פרסום מבואו של פראנקל למשנה - **דרכי המשנה**. בשל גודלו ומורכבותו של התלמוד הבבלי הסתפק פראנקל במאמר זה בהצגת השאלות ובדיון בכמה מבעיות העריכה שלו; לא בכדי מרמזת כותרתו הגרמנית של המאמר שיש בו רק 'תרומות' למבוא התלמוד.

א"א אורבך אפיין מאמר זה במילים אלה: "בשנת 1861 פרסם במונטסשריפט מאמר שבו הוא מציע מעין תבנית של בעיות הכרוכות בהתהוות התלמוד הבבלי ועריכתו ורומז רמזים ומראה דרכים ושיטות לפתרונן. במאמרו זה, כמו במאמרים רבים אחרים דומה פראנקל לתייר גדול התר שטחים רחבים בסקירה, מציין את המקומות החשובים ומזמין את הבאים אחריו לשהות בהם זמן יותר ממושך כדי לגלות את מצפונייהם ולחקרם חקירה מדוקדקת ויסודית".²

ראשוניותו וחלוציותו של המאמר באו לידי ביטוי בכך שכמה מן הנושאים המוזכרים בו בקיצור - זכו בדורות שלאחר מכן למחקרים עצמאיים,³ סוגיות שרק צוינו

Z. Frankel, 'Beiträge zur Einleitung in den Talmud', *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* X, 1861, pp. 186-194, 204-212, 258-272.

2. א"א אורבך, 'זכריה פראנקל, ישראל לוי, שאול הורוביץ - שלושת מורי התלמוד של הסמינר בברסלוב', **מחקרים במדעי היהדות ב, ירושלים תשנ"ח**, עמ' 852.

3. למשל: קביעתו של פראנקל שהלימוד של האמוראים המאוחרים כלל את המשנה ואת המסורות התלמודיות שעליה (להלן, עמ' 108), נידונה בהרחבה במאמרו של ד' רוזנטל, 'עריכות קדומות המשוקעות בתלמוד הבבלי', **מחקרי תלמוד א, תש"ן**, עמ' 155 ואילך (וראה המקורות שצינו שם בהערות הראשונות של המאמר); חידת עריכת התלמוד הבבלי למסכת תמיד (להלן, עמ' 109 ואילך) נידונה בהרחבה על ידי א' ווייס, **התהוות הבבלי בשלמותו**, ניו יורק תש"ג, עמ' 45-56; שאלת היקף הסדרים והחסרונות בבבלי ובירושלמי (להלן, עמ' 110 ואילך), נידונה בעבודת הדוקטור של י' זוסמן (**סוגיות בבבלי לסדרים זרעים וטהרות**, ירושלים תשכ"ט), ובמאמרו 'פרקי ירושלמי', **מחקרי תלמוד ב, תשנ"ג**, עמ' 220 ואילך; הסוגיות ההפוכות שהעמידו עליהן בעלי התוספות (להלן, עמ' 113-114) נידונו כמה וכמה פעמים בספרו של י"נ אפשטיין, **מבואות לספרות האמוראים**, ירושלים-תל אביב תשכ"ב, ראה למשל, עמ' 24-32; התופעה של מסורות חלוקות של סורא ופומבדיתא בבבלי ('בסורא מתנו הכי, בפומבדיתא מתנו הכי', להלן, עמ' 115), נידונה על ידי תלמידו של פראנקל, ראה: י' לוי, 'מבוא לפירוש ירושלמי נזיקין', **נטועים**, ה, תשנ"ט, עמ' 102 ואילך; לכך שלמסכתות שונות בבבלי היו עורכים שונים (להלן, עמ' 114-115), ראה אפשטיין, שם, עמ' 12. לסוגיות 'לישנא אחרינא' במסכת תמורה (להלן, עמ' 116-117), ראה א"ש רוזנטל,

על ידי פראנקל - זכו למאמרים נרחבים שעסקו בהן,⁴ ביטויים שרק נרמזו במאמר זה - נידונו בהרחבה במשך הזמן.⁵

כפי שאפשר ללמוד מן הציונים המרובים למאמרו של פראנקל בספרות המחקר - לא נסֵּלְחוּ של המאמר גם כמאה וארבעים שנה אחר כתיבתו והוא משמש מורה דרך בכמה וכמה סוגיות של מחקר התלמוד.

* * *

המאמר תורגם מגרמנית על ידי גב' רות טוויג. התרגום הושווה למקור על ידי מר לוקאס מילטאלר.⁶ מערכת **נטועים** מודה לשניהם.

במאמר המקורי יש לא מעט שגיאות הדפסה. בהתקנת המאמר תוקנו מראי המקום השגויים וכמה מן הציטוטים המשובשים של מקורות תלמודיים.⁷ המחבר ציין את מראי המקום שלו בקיצור וברמיזה, אלה הותקנו בצורה מלאה ובהוספת פרטים מסייעים. הוספות של המערכת, בעיקר בהערות השוליים, צוינו בסוגריים מרובעים.

עוזיאל פוקס

'לשונותיה של מסכת תמורה', **תרכ"ץ נח**, תשמ"ט, עמ' 317-356; על ההוספות של הסבוראים והוספות מאוחרות יותר בתלמוד נכתבה ספרות ענפה: ראה, למשל, י"ש שפיגל, **הוספות מאוחרות (סבוראיות) בתלמוד הבבלי**, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של אוניברסיטת תל אביב, תל אביב תשל"ו; הנ"ל, 'לשונות פירוש והוספות מאוחרות בתלמוד הבבלי', **תעודה ג**, תשמ"ג, עמ' 91-112.

4. למשל: סוגיית 'משרת' שנידונה בקיצור במאמר (להלן, עמ' 116) נידונה בהרחבה על ידי ד' בויראין, 'תמורות במשמעות מונחים - גורם קשיים בסוגיית "משרת"', **מחקרים בספרות התלמודית - יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן**, ירושלים תשמ"ג, עמ' 200-213; סוגיית 'במשהו כרב' בפסחים שהוזכרה במשפט אחד במאמר (להלן, עמ' 121) נידונה על ידי י' פרנצוס, 'ביאורים ובירורים בתלמוד', **מחקרים ומקורות**, ניו יורק תשל"ח, עמ' 126-134.

5. למשל: לביטוי 'ותו לא מיד' (להלן, עמ' 122-123), ראה י' ברודי, 'למונח התלמודי "ותו לא מיד"', **סיני צב**, תשמ"ג, עמ' נא-נז, והספרות שנרשמה שם, הערות 1-2; לביטוי 'ולא היא' (להלן, עמ' 122), ראה ש"י פרידמן, 'פרק האשה רבה בבבלי - בצירוף מבוא כללי על דרך חקר הסוגיא', **מחקרים ומקורות**, ניו יורק תשל"ח, עמ' 286, הערה 14.

6. לנגד עיניי עמדו בעת התקנת המאמר גם סיכומים ותמציות מתורגמות של המאמר שנערכו על ידי מר פייר לנדר. תודתנו נתונה אף לו.

7. יש לציין שהציטוט בהערה 36 מספר היוחסין משובש, והבנת כוונת המחבר אינה ברורה כל צורכה. הדברים שהוא מעתיק ממהדורת קושטא ש"מ אינם מצויים בה. ואפשר שכוונתו לציטוט של אגרת רש"ג בתוך: ב' גולדברג, **חפש מטמונים**, ברלין 1845 עמ' לב ("וכמה סבראי קבעו בגמרא אינן ורבנן דבתריהון נמי כגון רב עינא ורב סימנא").